

Posebnosti kriminalističnega mišljenja pri razgovoru in zaslišanju

Darko Maver*

Splošne gnoseološke, logične in psihološke zakonitosti in spoznanja, ki veljajo za preiskovanje kaznivih dejanj na splošno,¹ se kažejo tudi pri posameznih kriminalističnih (operativnih ali preiskovalnih) dejanjih, kjer dobijo svojo konkretnjšo vsebino in praktični pomen. Zato je potrebno posebej obravnavati problematiko preiskovalnih situacij, kriminalističnih nalog in načinov njihovega reševanja pri opravljanju prvih (nujnih) ukrepov, pri ogledu kraja dejanja, hišni preiskavi, pri načrtovanju verzij in planiranju preiskovanja ali pri razgovoru in zaslišanju prič in osumljenega. Vsako od navedenih opravil ima svoje posebnosti tako z gnoseološkega kot tudi psihološkega vidika, čeprav splošne spoznavno-teoretske zakonitosti v enaki meri veljajo za vse in ni mogoče govoriti o nekem povsem drugačnem načinu spoznavanja objektivne stvarnosti (preteklega dogodka — kaznivega dejanja) pri enem ali drugem preiskovalnem ali operativno-taktičnem dejanju.

Naš namen je prikazati nekatere vidike razgovora in zaslišanja osumljenca in prič kot miselne dejavnosti preiskovalca (miličnika, kriminalista, preiskovalnega sodnika) ki ta dejanja opravlja. Tako se ne bomo toliko ukvarjali s splošnimi kriminalističnimi nasveti niti procesnimi vprašanji, temveč bomo izhajali iz različnih preiskovalnih situacij, kriminalističnih nalog in miselne dejavnosti, ki je potrebna za njihovo reševanje. Izhajamo iz predpostavke, da razlike v pomenu, cilju in vsebini razgovora in zaslišanja, pestrost preiskovalnih situacij in različnost subjektov, ki ta dejanja opravljajo, pogujejo tudi način mišljenja in razne psihološke dejavnike, ki so pri tem prisotni. Drugače rečeno, miselna dejavnost in psihične okoliščine so pri opravljanju razgovora po 151. členu ZKP nekoliko drugačne kot pri zaslišanju, ki ga opravi preiskovalni sodnik, čeprav nedvomno obstajajo številni skupni elementi in torej ne gre za povsem drugačno miselno dejavnost.

Pravzaprav je presenetljivo, da dosti piscev zavrača delitev dokazov na personalne in stvar-

ne, hkrati ko je očitno, da predvsem delavci organov za notranje zadeve v večji meri usmerjajo svojo dejavnost v iskanje in zbiranje personalnih dokazov (zlasti priznanj), kljub prizadevanjem, naj se kriminalistika bolj usmeri v zbiranje materialnih dokazov, nemih prič, ki ne lažejo in jih je mogoče znanstveno potrditi. Po našem mnenju je zato upravičeno razlikovati med personalnimi in stvarnimi dokazi, prav tako pa tudi med spoznavnim (gnoseološkim) pomenom izjav občanov organom za notranje zadeve in dokazno vrednostjo izjav pri zaslišanju. Prav zaradi neupoštevanja vsebine in pomena enih in drugih vrst informacij prihaja v praksi včasih do napačnega ravnanja, zapostavljanja enih na račun drugih in podobno.

1. Razgovor in zaslišanje

Ena od pomembnih značilnosti jugoslovanskega kazenskega procesnega prava po letu 1967 — to je razlikovanje med neformalnimi, v iskanje in odkrivanje dejstev usmerjenimi opravili organov za notranje zadeve in formalnim, procesnim zbiranjem dejstev in dokazov s strani preiskovalnega sodnika, se morda najizraziteje ali vsaj najpomembneje kaže prav na področju personalnih dokazov, se pravi pri zbiranju informacij (operativnih in dokaznih) od osumljencev, očevidcev in drugih občanov. Čeprav imajo procesni in kriminalistični teoretiki in praktiki različne poglede glede koristnosti takšne ureditve in glede posameznih vprašanj, ki so povezana z njo, načeloma vendarle ni sporno, da izjave ali celo priznanja, ki jih občani v takšni ali drugačni vlogi posredujejo organom za notranje zadeve, ne morejo biti dokaz v kazenskem postopku.²

Potrebno je torej razlikovati med razgovori v smislu člena 151. ZKP, ki jih kot zbiranje obvestil, pomembnih za kazenski postopek, izvajajo delavci organov za notranje zadeve ter zaslišanjem, ki ga formalno opravi preiskovalni sodnik (člen 218. ZKP in dalje). Razlike med enim in drugimi dejanji so tako v njihovem procesnem in dokaznem pomenu, prav tako pa tudi v vsebini, načinu in metodah njihovega izvajanja. Če je bilo doslej tudi v domači kriminalistični literaturi relativno dosti pozornosti namenjene

* Darko Maver, magister kazensko-pravnih znanosti, raziskovalni sodelavec, Inštitut za kriminologijo, Trg osvoboditve 11, 61000 Ljubljana.

¹ Glej npr.: Kriminalistično mišljenje, RKiK, 1986, št. 1, Preiskovanje kot spoznavni proces, RKiK, 1985, št. 3, Preiskovanje in logično mišljenje, RKiK, 1985, št. 2, Vloga ustvarjalnega mišljenja pri reševanju kriminalističnih problemov, RKiK, 1984, št. 3, Preiskovalna situacija in kriminalistični spoznavni proces, RKiK, 1984, št. 4.

² Tako npr. Kobe, P.: O obaveštenjima prikupljenim od građana i njihovom značenju za krivični postupak.

problematiki zaslišanja osumljencev in prič, pa tega ni mogoče trditi za razgovor z občani (osumljenci in pričami), ki naj bi potekal kot intervju med dvema osebama in ne kot neenakopraven odnos državnega organa do občana.³ Kriminalistična taktika bo morala v prihodnosti bolj izoblikovati izhodišča za opravljanje razgovora oziroma za zbiranje obvestil od občanov, ki se bodo razlikovala od klasičnega zaslišanja.

Osnovni namen razgovora z občani, ki ga opravijo miličniki ali kriminalisti je zbirati informacije o kaznivem dejanju in storilcu, da bi tako prišli do konkretnega osumljenca in spoznali domnevno resnico z njenega gnoseološkega vidika. Vse to je osnova za pričetek delovanja sodišča in obravnavanje zadeve z dokaznega, pravnega zornega kota. Kriminalisti morajo iskati odgovore na sedem (devet) »zlatih« vprašanj kriminalistike, to pa marsikdaj lahko le z zbiranjem informacij od občanov (bodisi v vlogi osumljenca, priče ipd.). V trenutku, ko delavci organov za notranje zadeve sodijo, da so prišli do pravega storilca, so ga dolžni predati preiskovalnemu sodniku. Tudi v tem se kaže določena razlika med spoznavnim, hevrističnim delom kriminalistov in potrjevalnim, razčiščevalnim in dokaznim vidikom dela preiskovalnih sodnikov in sodišča.

Značilnost dela organov za notranje zadeve v zvezi s personalnimi dokazi je že v tem, da morajo vire teh informacij najprej najti. V večini primerov je količina znanja o dejanju in storilcu ter možnih virih informacij relativno majhna, neopredeljenost in nejasnost zadeve pa terja predvsem iskanje oseb, ki bi lahko kaj izpovedale in sestavljanje osnovnih verzij o dejanju. Gre torej za tipanje v temo, za iskanje temeljnih podatkov, na katerih se nato gradi nadaljevanje preiskovanja. Kriminalist, ki vodi razgovor, ima dosti manj opornih točk pri spraševanju, dosti manj dokazov, ki jih lahko uporabi za argumentacijo svojih trditev kot preiskovalni sodnik, ki že izhaja iz ene od možnih hipotez in iz določenega gradiva. Prav zato mora kriminalist tipati v različnih smereh, iskati in ocenjevati informacije, njegovo delo je izrazito hevristično, saj ne ve, kakšen pomen in vlogo je imela oseba, s katero se pogovarja, ali je sploh našel pravega občana, pravi vir informacij, kaj si lahko obeta v prihodnosti in podobno.

Poudarek na iskanju oseb, ki bi lahko nudile potrebne informacije in omejena količina zna-

nja o dejanju in storilcu, sta dve značilnosti, ki ločujeta razgovor od zaslišanja. Poleg tega so še druge pomembne posebnosti. Že leta 1969 je Skalar zapisal: »Formalno bi morda stežka razlikovali med zaslišanjem in intervjujem, ker tudi zaslišanje ustreza definiciji 'metodični razgovor med dvema osebama z določenim ciljem', vsebinsko pa vsekakor obstajajo razlike.«⁴ Avtor v nadaljevanju omenja predvsem dober kontakt med intervjuvancem in tistim, ki opravlja razgovor, medsebojno zaupanje, spodbujanje občana k razgovoru in širše področje tem, o katerih se razpravlja. Gre torej za drugačen odnos med preiskovalcem in občanom in drugačen način komuniciranja med njima. Tako meni tudi Kobe, ko piše: »To sta dve povsem različni stvari, ki ju je mogoče izraziti tudi z uporabo adekvatnejših pojmov za stik med ljudmi: v prvem primeru gre za razgovor (intervju), v drugem pa za zaslišanje oziroma spraševanje, čeprav bo morda nekoč v prihodnosti, kar bi tudi moralo, prišlo do odprave teh razlik v korist intervjuja.«⁵

Praksa kaže drugačno podobo. Tudi neformalni razgovor oziroma zbiranje obvestil še vedno poteka v smislu zaslišanja, delavci organov za notranje zadeve pa predstavljajo v tem razgovoru moč državnega organa, zato se za sedanje stanje zdi pravilna ugotovitev Stankovića, ki pravi: »Kadar občana uradno povabijo s strani organov za notranje zadeve, potem to ni običajno komuniciranje med občani, temveč namenski razgovor med občanom in uradnim državnim organom. Ta razgovor ima svoj smisel, ki izhaja iz značaja funkcije organov za notranje zadeve.«⁶ Po našem mnenju je treba takšno stališče spremeniti v korist pravega intervjuja tako zaradi boljših možnosti dobivanja informacij v posameznih situacijah (zlasti tedaj, ko je potrebna zbranost, umirjenost osebe, ki daje odgovore) kot tudi etičnih in moralnih razlogov, ne glede na to, v kakšni vlogi se pojavlja občan pred delavci organov za notranje zadeve (kot morebitni osumljenec, žrtev ali priča).

Razgovor z delavcem milice ali kriminalistom, povabilo v uradne prostore in bivanje tam je za občana milo rečeno neprijetno, če ne prisilno dejanje, počuti se nesproščene in napetega (kar kriminalisti včasih s svojim vedenjem še spod-

⁴ Skalar, V.: Nekateri psihološki problemi v postopku poizvedb, s. 352.

⁵ Kobe, P.: op. cit., s. 7.

⁶ Stanković, D.: Procesni položaj okrivljenika..., s. 86.

³ Kobe, P.: prav tam, s. 7.

bujajo), to pa ovira boljše podajanje informacij, tako z vidika motiviranosti za razgovor kot tudi možnosti spominjanja preteklih dogodkov. Prednosti, ki jih nudi intervju v primerjavi s klasičnim zaslišanjem, po našem mnenju ne prihajajo v poštev le pri dobronamernih ali problematičnih pričah ali pri žrtvah kaznivih dejanj, temveč tudi pri razgovoru z osumljenim, kajti sproščen človek je tudi bolj zgovoren, s tem pa se poveča tudi možnost pridobivanja informacij, odkrivanje laži je lažje itd.

Eksperimentalne ugotovitve psihologov, ki so preučevali sposobnost obnavljanja preteklih dogodkov kažejo, da je zanesljivost in popolnost danih odgovorov večja, če se subjekt umiri, sprosti in brez naglice v mislih kronološko podživlja dani dogodek.⁷ Zaradi razburjenja in drugih čustvenih reakcij ob dogodku včasih ni priporočljivo takoj opraviti razgovor z občanom, ker so informacije skromnejše tako po številu kot po kakovosti kot bi bile v primeru, da se to dejanje opravi kasneje (ob ustreznem zavarovanju). Po drugi strani pa so situacije, ko je prav hitro opravljen razgovor neposredno po dejanju najzanesljivejše sredstvo za zbiranje točnih informacij. Ne glede na specifičnosti različnih preiskovalnih situacij, s katerimi se pri razgovoru z občani srečujejo kriminalisti, smo prepričani v prednosti, ki jih nudi intervju v primerjavi s klasičnim načinom zaslišanja.

2. Preiskovalne situacije in kriminalistične naloge

Pri razgovoru z osumljenim najpogosteje obstaja konfliktna preiskovalna situacija, saj se le v redkih primerih dogaja, da so interesi kriminalistov in storilca povsem identični. (To bi se zgodilo npr. pri nenamernih kaznivih dejanjih, ko je vest storilca tako obremenjena z dejanjem in posledicami, da je povsem brezpogojno pripravljen dati vse informacije o dejanju.) Pri tem gre lahko za popolno nasprotje ali konflikt, ko občan sploh ne želi govoriti o dejanju ali ko povsem zanika svojo udeležbo v njem, ali za delno nasprotovanje, ko osumljenec priznava določena dejstva, ne pa tudi drugih, prav tako pomembnih informacij. V obeh primerih je potrebno odstraniti konflikt in doseči sodelovanje občana, taktika, ki se pri tem uporabi pa je

⁷ Geiselman idr.: *Enhancement of Eyewitness Memory...*

odvisna od značilnosti situacije, kaznivega dejanja, storilca pa tudi od značilnosti samega preiskovalca.

Konfliktne situacije pri razgovoru in zaslišanju imajo svojo zunanjo in notranjo stran. Z zunanje plati predstavlja konflikt realno nasprotje dveh sil, preiskovalca in osumljenca, ki skušata doseči svoj cilj. Z notranje plati pa se konflikt kaže kot odnos različnih informacijskih sistemov, kot povezava subjektov, ki oddajajo, sprejemajo in uporabljajo informacije drug od drugega, oziroma kot dvostransko reševanje vzajemno povezanih in soodvisnih miselnih nalog, ki predstavljajo osnovo za ravnanje nasprotnikov in imajo značaj boja.⁸

V vsaki problemski (konfliktni) situaciji je treba ugotoviti bistvo konflikta. To velja še zlasti pri razgovoru s pričami, ki ne želijo sodelovati in izpovedati resnice, pa tudi pri osumljencih, kajti vzroki in okoliščine za prikrivanje ali laž se lahko razlikujejo tudi pri njih. Ko spozna značaj konflikta in njegove vzroke, mora preiskovalec predvideti možnosti za njegovo odstranitev ali vsaj omejitev.

Češki kriminalist Konrad posebej omenja kognitivne in komunikativne problemske situacije, ki se pojavljajo pri različnih operativnih in preiskovalnih dejanjih, še posebej pri razgovoru in zaslišanju.⁹ Pisec na dokaj zapleten način opredeljuje pojem komunikativne problemske situacije in taktične postopke reševanja tovrstnih situacij, vendar gre pri tem preprosto za komunikacijski problem med preiskovalcem in zaslišanim, ki ga je mogoče rešiti z reflektivnim mišljenjem. Bistvo naloge, ki jo mora preiskovalec rešiti je v odkritju pravega pristopa in vzpostaviti stika z zaslišano osebo.

Cilj vsakega razgovora je dobiti določene informacije, ki so pomembne za preiskovanje. V začetnih preiskovalnih situacijah so te informacije navadno bolj splošne, potrebno je šele graditi mozaik iz katerega je razvidna slika dogodka. Osnovni cilj v tej fazi preiskovanja je torej zbrati čim več informacij, širiti krog znanja, zato se tudi razgovori in število oseb, s katerimi se opravlja razgovor vedno bolj širijo. Izrazito hevristični pomen zbiranja prvih informacij terja tudi ustrezno miselno dejavnost,

⁸ Ratinov, A. R.: *Teorija reflektivnih igr v priloženi k sledstvenoj praktike*, s. 186.

⁹ Konrad, Z.: *Využití taktických postupu autorégulace řešení problémových situací na příklada s praxe*.

ki mora biti kreativna, iznajdljiva, pa tudi logična in reflektivna. V praksi se pojavljajo napake, ki nastajajo zato, ker preiskovalci niso zajeli dovolj širokega kroga oseb, ki bi vedele kaj izpovedati. To smo ugotovili tudi v analizi pogrješanih oseb, ko bi bilo mogoče marsikatero podatke o pogrješnem pravočasno odkriti, če bi kriminalisti opravili razgovor s pravimi osebami. Postavljanje verzij o tem, kdo bi lahko nudil potrebne informacije, je eno od prvih opravil, ki jih mora v okviru miselne dejavnosti rešiti preiskovalec.

Potem ko je odkrit možni vir informacije, je naloga preiskovalcev oceniti njegov pomen oziroma količino in kvaliteto informacij, ki jih lahko nudi. Podobno kot pri šahu si na osnovi prvih vtisov preiskovalec napravi oceno pozicije: ali občan kaj ve? Kaj bi lahko vedel? Ali je pripravljen to tudi izpovedati? Kakšne ovire bi ga lahko pri tem zadrževale od iskrene izpovedi? Ali je morebiti udeležen pri dejanju. Ali se ne želi vmešavati v postopek, ker se boji maščevanja storilca ali ker mu je stik z organi za notranje zadeve in sodiščem neprijeten? Kakšna je njegovo narava, ali je plašen, samozavesten, nesramen ipd.? Vse to so vprašanja, ki se postavljajo preiskovalcu pri prvem stiku z občanom, s katerim opravlja razgovor. Odgovore mora najti hitro in temu prilagoditi način razgovora in taktiko. Le pri redkokaterem drugem kriminalističnem opravilu je sposobnost hitrega mišljenja, miselnega kombiniranja in emocionalnega prilagajanja tako pomembna kot pri preiskovalnih situacijah pri razgovoru (ali zaslišanju).

Ko občan podaja svojo izjavo, kriminalist ocenjuje vrednost in resničnost informacij, opravlja selekcijo tistega, kar je pomembno in tistega, kar ni v zvezi z zadevo, primerja izjavo s pričevanjem drugih prič, z že znanimi dejstvi in dokazi, pa tudi s prejšnjimi izjavami osebe, s katero vodi razgovor, ter lastnim znanjem in izkušnjami. Tekom razgovora se pojavljajo pred preiskovalcem še druge naloge, ki so povezane z njegovo miselno dejavnostjo. Tako mora včasih terjati podrobnejšo razlago posameznih dejstev, dopolnitev ali razjasnitev informacij, odstranjevati protislovja ali neskladnosti, iskati nove informacije ali nove vire informacij, vse to pa preko spodbujanja, odstranjevanja morebitnih zadržkov, logičnega dokazovanja, prepričevanja in številnih drugih dovoljenih razumskih ali čustvenih načinov delovanja.

Glede na količino informacij, ki so na voljo preiskovalcu o samem dejanju, dokazih, osebnosti osumljenca in drugih za preiskovanje pomembnih dejstevih je mogoče govoriti o zaprtem, odprtem ali delno zaprtem miselnem sistemu ter s tem povezanimi strukturami miselne dejavnosti. Zlasti pri odprtem miselnem sistemu v razgovoru z osumljenim občanom se pokaže kot pomembna hevristična struktura mišljenja, ki omogoča odkriti pravo idejo in pravi pristop in pomeni odstop od klasičnega stereotipnega in togega načina vodenja razgovora. V takšnih situacijah je pomembna tudi intuicija, pa tudi notranje prepričanje preiskovalca. Potrebno je pritisniti na pravo tipko, na eno od neštetihih možnih kombinacij, ki edina odpira pot v duševnost človeka in dostikrat je povsem od sreče odvisno, ali izberemo pravo tipko.

Tudi pri razgovoru se torej pojavlja delno odprt ali celo zaprt miselni sistem, ko so na voljo vsi podatki in jih je potrebno le logično in pravilno urediti. Občan, ki v razgovoru pove določeno količino informacij, že daje s tem možnost za nadaljnje iskanje in povpraševanje in s tem tudi za rešitev konkretne kriminalistične naloge. Tu je pomembna tako hevristična kot tudi epistemična struktura mišljenja (in s tem tudi znanje, izkušnje), čeprav je produktivno mišljenje vendarle manj pomembno kot v prejšnjem tipu situacij. Primer za čisto zaprt sistem mišljenja so tipične logične uganke, kjer so v pogovoru dane vse potrebne informacije, treba jih je le logično urediti in tako priti do rešitve.¹⁰ Čeprav je takšnih primerov v kriminalistični praksi manj, se včasih vendarle pojavljajo, zlasti tedaj, ko osumljenec ali priča ne želi konkretno povedati (ali priznati) vse o dejanju in storilcu, zato ubere pot posrednega načina podajanja podatkov.

Preiskovalne situacije pri razgovoru so torej raznovrstne, problemske (konfliktne) in enostavne, odprte in zaprte, enostranske ali večstranske (npr. pri soočenju), strogo nasprotne (osumljenec, ki povsem zanika krivdo) ali delno konfliktne (priča le ne želi povedati vsega o dejanju), začetne, vmesne ali končne, od tega pa je odvisen tudi način reševanja nalog, ki jih je potrebno rešiti, ter sposobnosti in lastnosti oseb, ki ta dejanja opravljajo.

Že uvodoma smo omenili, da se situacije pri razgovoru v smislu zbiranja informacij razli-

¹⁰ Glej npr. knjigo: Smullyan, R.: *Alica v deželi ugank*.

kujejo od situacije pri zaslišanju, zlasti še glede dokazne vrednosti enega ali drugega opravila (hevristični značaj razgovora in dokazni pomen zaslišanja), različnem pristopu organa, ki ta dejanja opravlja in podobno. ZKP v členih 218 do 224 (za obdolženca) oziroma 225 do 238 (za priče) podrobneje opisuje, kako je potrebno opraviti zaslihanje, kakšna vprašanja so prepovedana, katere podatke je treba zbrati, zato se morda zdi, da je ena od značilnosti zaslišanja (oziroma situacije pri zaslišanju) večja pravna urejenost tega opravila oziroma večja obličnost. Toda tudi uradni zaznamek pri opravljanju razgovora ni brez obličnosti, saj so delavci organov za notranje zadeve tudi dolžni zapisati izjavo priče in podatke o njej v predpisani obliki. Če upoštevamo stališče, da naj določila ZKP za opravljanje preiskovalnih dejanj veljajo vsaj kot etične norme tudi za kriminalistično službo, pa je teh razlik še manj.

Po našem mnenju je vsaj z vidika miselnega dela najpomembnejša razlika med razgovorom in zaslišanjem v potrjevalni funkciji slednjega, kajti preiskovalni sodnik največkrat ne išče informacij, novih verzij o dejanju, pač pa predvsem preverja in razčiščuje tisto, kar je bilo že povedanega in znanega. Preiskovalni sodnik se znajde v situaciji, ko mora predvsem analizirati spis in izjave oseb, s katerimi je že bil opravljen razgovor, ter si pri tem že ustvari določeno podobo o dejanju, ki jo mora nato preverjati. Pri zaslišanju priče predvsem primerja tisto, kar priča izpove pred njim, s tistim kar je že izjavila kriminalističnim delavcem in kar je zabeleženo v uradnem zaznamku. Ob tem mora razčistiti nejasne izjave, morebitna nasprotja v izpovedbi ali nepopolnosti pri podajanju posameznih dejstev.

Pomemben dodatni element v preiskovalni situaciji pri zaslišanju je tudi prisotnost odvetnika, ki lahko s svojimi predlogi in nasveti drugače razlaga dogodek in spremeni tudi pomen pričevanja svojega klienta. Tako se še v večji meri izraža kontradiktornost, poveča se konflikt in narava boja, večja pa je tudi pravna varnost zaslišanega. Ob uvedbi preiskave in prvem formalnem zaslišanju navadno poteče že dosti časa, kar je lahko moteč element pri reproduciranju zbranih dejstev. To lastnost preiskovalne situacije mora upoštevati preiskovalni sodnik tudi pri vrednotenju izpovedb prič, ki na zaslišanju govore drugače kot v trenutkih po dejanju v razgovoru z delavci milice ali kriminalisti. Ta

čas je pomemben tudi iz drugega zornega kota, kajti osumljenec ali priča se v tem času umiri, zbere, presodi svoj položaj, zato je situacija, v kateri deluje preiskovalni sodnik drugačna od situacije pri razgovoru po 151. členu ZKP, in je to razliko treba tudi upoštevati.

3. Načini reševanja nalog pri razgovoru in zaslišanju

Tudi pri razgovoru z osumljencem ali pričo je mogoče uporabiti vse tri osnovne načine reševanja (kriminalističnih) nalog: metodo poskusov in napak (predvsem tedaj, ko je na voljo zelo malo oprijemljivih podatkov in mora zato preiskovalec slepo tipati na različne konce in iskati pravo pot), vpogled (kriminalistu se nenadoma »posveti« rešitev in tako najde pravi stik oz. »zlati most« s storilcem) ali postopno analizo, kjer se preiskovalec postopoma, korak za korakom prebija do novih podatkov, odkriva nepopolne in lažne izjave in s tem pripelje razgovor do uspešnega konca. Od konkretne preiskovalne situacije ter preiskovalca in njegovih značilnosti je odvisno, katero od navedenih metod bo uporabil.

Že iz same narave konfliktnih situacij izhaja pomembnost reflektivnega mišljenja, pa tudi logike, ustvarjalnosti in intuicije. Logično mišljenje je potrebno tako za pravilno oceno sogovornika in načrtovanje razgovora (priprava vprašanj, taktike predloženja dokazov in informacij, taktiko vodenja razgovora) kot tudi za ločevanje bistvenega od nebistvenega, iskanje protislovij in neskladnosti v izjavah, primerjanje izjav z drugimi dejstvi in podobno. S psihološkega stališča je zelo pomembno dejstvo, na katerega je opozoril švedski psiholog Arne Trankell: »Preiskovalec mora biti sposoben v vsakem trenutku analizirati tako svoje lastne predstave kot tudi odgovore zaslišanega. To je bistveno težje kot usmeriti svojo pozornost le na skladnost izjav zasliševane osebe.«¹¹ Gre torej za to, da mora kriminalist poslušati in ocenjevati izjave osebe, s katero opravlja razgovor ter hkrati razmišljati o vprašanjih, ki jih bo še zastavil, o svoji predstavi (verziji) dogodka in njeni skladnosti z izjavami sogovornika, skratka za več miselnih dejavnosti obenem, kar znatno otežuje pravilno mišljenje in vodenje razgovora. Pri tem si vendarle lahko pomaga z zapiski, raz-

¹¹ Trankell, A.: *Reliability of Evidence*, s. 83.

predelnicami, ki mu omogočajo lažji pregled nad tem, o čemer govori občan, s skicami, slikami, grafi itd. Sposobnost sprejemati informacije in jih hkrati tudi ocenjevati, razmišljati o njih in načrtovati nova vprašanja, je mogoče tudi izboljšati z ustrezno vajo.

Od logičnih metod se pri razgovoru uporabljajo vse glavne metode, še zlasti pa analiza (razčlemba dejstev, ki jih navaja osumljeni ali priča), sinteza (pri sestavljanju zapisnika o zaslišanju ali uradnega zaznamka), indukcija (na podlagi posameznih informacij sklepa kriminalist na celoto), dedukcija (sklepanje od splošne premise na konkretno izjavo občana) in analogija (primerjanje verodostojnosti izjav konkretne osebe s podobnimi pričami iz preteklosti). Nevarnost analogije je v tem, da preiskovalec prehitro in brez zadostnih argumentov negativno ocenjuje izpovedbo občana le zaradi podobnosti z nekim drugim primerom. V praksi se pojavljajo tudi ostale logične napake, ki jih uradna oseba napravi sama ali pa spregleda pri intervjuvancu, in ki ovirajo spoznavanje resnice. Poznavanje logičnih metod in sposobnost njihove uporabe (oziroma prepoznavanje logičnih napak) je pomembno zlasti tedaj, ko skuša priča (osumljenec) preiskovalca zvesti z zapletenim izrazoslovjem in zapleteno zgradbo stavkov, ko je težko izluščiti bistvo izjave, pomembno od nepomembnega. V takšnih primerih mora preiskovalec zavrniti tovrstno izražanje in zahtevati konkretne in razumljive odgovore. Dopusčanje takšnega izražanja namreč vodi v vse večjo zmedo in nejasnost, preiskovalec pa na koncu razgovora izjavo zabeleži, pač takšno, kot se mu dozdeva da je, saj navadno ne želi priznati svoje nevednosti. Možnost napačne interpretacije podanih dejstev je tedaj še večja.

Tudi ustvarjalno mišljenje in intuicija sta pomemben element mišljenja pri opravljanju razgovora in včasih celo odločilnega pomena za uspešno rešitev kriminalistične naloge. Nenadna domisljica, ki jo dobi in uporabi kriminalist med razgovorom je lahko ključ za rešitev problema, vzpostavitev »zlatega mostu« z osumljencem, ali pridobitev priznanja. Zaradi hitrosti miselnega in psihološkega dogajanja pri vodenju razgovora ni presenetljivo, da dosti zaznavanja poteka v podzavesti in se izraža tudi v obliki intuicije, notranjega prepričanja in podobno. Slutnja ali trenutna domisljica lahko povzroči tisti stik, ki je potreben, da osumljeni prizna dejanje, priča pristane na sodelovanje ali žrtev pove podatek,

ki ga je zamolčala. Za takšnimi situacijami, ki so tudi v praksi pogoste, pa vendarle stojijo tudi racionalni dejavniki, priprava na razgovor, izbor taktike, izkušnje, osebnost preiskovalca in drugi podobni dejavniki, ki dajajo ugodna tla in priložnost tudi za nastanek tiste domisljice, ki v končni fazi omogoči uspeh.

Poleg klasične tradicionalne logike, verjetnostne logike in ustvarjalnosti oziroma intuicije, pa se pri razgovoru in zaslišanju pokaže kot zelo pomembno t. i. reflektivno mišljenje, ki je drugačno od navadnega logičnega mišljenja. »Formalna logika ne pozna v konfliktnih situacijah uporabljenega načina sklepanja: »Jaz mislim, da on misli, da jaz mislim.« V psihološki znanosti je razmišljanje, ki je povezano z analizo lastnih sodb in sklepov označeno z izrazom »refleksija«¹² piše Ratinov in dodaja: »Prednost reflektivnih sklepov dovoljuje preiskovalcu ne le predvideti vedenje svojega nasprotnika, in s tem tudi urediti svoje lastno ukrepanje, marveč tudi aktivno vplivati na njegovo sklepanje ter oblikovati v njem osnovo za sprejetje takšne odločitve, kot jo želi preiskovalec.«¹³ Refleksivno mišljenje, ki se je razvilo zlasti v okviru teorije iger, omogoča preiskovalcu, da brez nezakonitega ravnanja (prevare, laži, pritiska) privede osumljenca do posredovanja informacije, ki je v okviru normalnega razgovora ne bi dal. Pri tem ne gre za laganje, postavljanje sugestivnih, kaptioznih in drugih nedovoljenih vprašanj, za preslepitev osumljenca, da bi se dosegla kakšna njegova izjava ali priznanje (219. čl. ZKP), ali kakšno drugo nedovoljeno ali nepošteno dejanje, temveč za preučitev nasprotnika, njegovega načina mišljenja in tega, kako on ocenjuje nas, ter upoštevanje teh dejavnikov v lastnem mišljenju in ravnanju pri razgovoru z njim. Preiskovalec se podobno kot nasprotnik pri šahu postavi v vlogo soigralca (osumljenca), skuša ugotoviti njegove namene in želje ter taktiko, ki jo name-rava ta uporabiti za obrambo, nato pa svoje ravnanje prilagodi tem predpostavkam.

Ratinov predlaga vrsto ukrepov, ki so povezani z reflektivnim mišljenjem in ki omogočajo odpraviti konfliktno situacijo med preiskovalcem in osumljencem, s tem pa tudi rešiti problem. Med njimi tudi naslednje:

— oblikovati v osumljenem predstavo o obstoju dejstev in pogojev, v katerih bo priprav-

¹² Ratinov, A. R.: Teorija . . . , s. 189.

¹³ Ratinov, A. R.: Sudebnaja psihologija dlja sledovateljei, s. 159.

ljen sodelovati, s pomočjo posredovanja potrebnih informacij. Npr.: sporočiti osumljencu, ki je na prostosti, o prijetju sodelavca, z namenom, da ga odvrnemo od nadaljnje prestopniške dejavnosti;

— oblikovati v osumljencu napačno predstavo o dejstvih, ki bi lahko vodila k nezaželjenemu vedenju le tega (npr. pomanjkljivo zbrane dokaze) ali pustiti osumljenca v prepričanju, da je dokazno gradivo zoper njega večje kot v resnici je;

— oblikovati v osumljencu cilje, ki v določeni meri sovpadajo s cilji preiskovalca in vodijo v kompromisne rešitve (npr. prepričati storilca, da prostovoljno povrne škodo, ki jo je povzročil);

— oblikovati v osumljencu cilje, ki bi ga ob poskusu, da bi jih dosegel, spravili v neugoden položaj (npr. da bo hotel poslati sosterilcu skrivno sporočilo, nato pa sporočilo prestreči);

— napeljati osumljenca k zaželjenemu dejanju, ki ustreza preiskovalcu;

— oblikovati v osumljencu napačno predstavo o ciljnih posameznih preiskovalčevih dejanjih, s čimer ne bi povzročili v njem odpor in nasprotovanje;

— postaviti osumljencu ovire za pravilno oceno o namerah preiskovalca (pri uporabi enega pomembnega dokumenta ima pred seboj preiskovalec večje število aktov);

— oblikovati v zainteresiranih osebah napačno predstavo o obveščenosti preiskovalca oziroma o ciljnih, ki jih želijo doseči (npr. ob insceniranem vlomu daje preiskovalec vtis, da verjame v resničnost vloma in tako zmanjša previdnost storilcev);

— oblikovati v osumljenem napačno predstavo o neobveščenosti preiskovalca glede lažnih izjav in podanih dokazov;

— oblikovati v osumljencu namen, da uporabi neprimerna sredstva za nasprotovanje preiskovalcu (npr. čeprav ima nesporne dokaze o prisotnosti osumljenega na kraju dejanja, mu dopušča dajanje lažnega alibija).

V zvezi s temi predlogi, ki večinoma temeljijo na refleksiji, se zastavlja vprašanje, ali ne gre morda pri tem za nedovoljeno zavajanje osumljenega v zмотo, da bi tako dosegli njegovo priznanje. Določbe ZKP veljajo tudi za delavce organov za notranje zadeve vsaj kot moralno etične norme oziroma kot »pravila profesionalne etike«,¹⁴ zato tudi določilo 219/1 čl. ZKP zlasti

v stavku »obdolženca se ne sme preslepiti, da bi se dosegla kakšna njegova izjava ali priznanje« velja tudi za delavce organov za notranje zadeve pri razgovoru z občanom. Vasiljevič in Grubač navajata kot primer za takšno preslepitev s strani preiskovalnega sodnika le obljubo, da bo blaže kaznovan ali oproščen, če bo priznal dejanje, ker je »uporaba te možnosti izven pristojnosti tistega, ki vodi preiskavo.«¹⁶ Tudi Stanković omenja en primer takšne preslepitve in sicer nagovarjanje osumljenega naj prizna dejanje, ker je to storil tudi njegov sosterilec, hkrati ko sprejema stališče M. Damaške, da »ni mogoče z zakonskimi predpisi dopustiti niti najmanjše preslepitve z namenom pridobivanja priznanja, bodisi v policijski ali kakšni drugi fazi postopka.«¹⁷ Tako sodijo procesualisti, podobno pa tudi kriminalisti. Vodinec npr. dopušča možnost, da preiskovalni sodnik izbere trenutek, kdaj bo uporabil zoper obdolženca posamezni dokaz oziroma razpravljanje o njem.¹⁸ »Daleč smo od misli, da bi morali obdolženemu priznanje izvabiti, toda točno je, da ga ni treba vsaj otežiti« piše pisec v istem delu.¹⁹

Prav gotovo je težko postaviti mejo med psihološkimi in taktičnimi dejanji, ki so pri razgovoru z osumljenim še dovoljeni in tistimi, ki že sodijo v krog nesprejemljivih pritiskov, bodisi kot sugestivna, kaptiozna vprašanja ali kot preslepitev, grožnja ali celo sila. Res je tudi, da se teoretična izhodišča in praksa vsaj v predkazenskem postopku (pa tudi predhodnem postopku) še vedno razhajata, da praksa terja eno, teorija kaže drugo, zato je po našem mnenju treba iskati rešitev prav v pravilnem mišljenju, učinkovitem miselnem, logično pravilnem, taktično iznajdljivem refleksivnem pristopu k razgovoru z osumljencem.

V praksi se kriminalisti pri razgovoru dostikrat zadovoljujejo z razmišljanjem o tem, kako se v konkretnem trenutku počuti občan, s katerim opravljajo razgovor in skušajo diagnosticirati njegovo notranje počutje s psihofizičnimi reakcijami kot so rdečica, potenje, tresenje, jecljanje ipd., pri tem pa ne razčlenjujejo globljih dejavnikov, ki so pomembni za učinkovitost refleksivnega mišljenja: cilje, ki jih skuša doseči osumljeni, način in taktiko s katero jih želi

¹⁴ Vasiljevič-Grubač: Komentar zakona o krivičnom postopku, s. 383.

¹⁷ Damaška, M.: citirano po Stanković, s. 257.

¹⁸ Vodinec, V.: Kriminalistika, s. 339.

¹⁹ Prav tam, s. 341.

¹⁴ Prav tam, s. 159, 160.

¹⁵ Bayer, V.: citirano po Stanković, s. 89.

doseči, še zlasti pa ne lastnega mišljenja, doživljanja in ravnanja do nasprotnika. Prav slednje pa je lahko odločilen dejavnik za rešitev konflikta ali za napačno sklepanje in ravnanje pri razgovoru.

Konrad opredeljuje taktične postopke reševanja komunikativnih problemskih situacij kot »sposobnost mišljenja kriminalistično-varnostnega delavca, da se lahko vživi v psiho drugih oseb, ki temelji na poznanih ciljnih aplikacije reflektivne abstrakcije, opirajoč se pri tem na celoten sistem miselnih operacij z modeli njihovih razmišljanj, vse to s ciljem vrednotenja in predvidevanja njihovih ravnanj s stališča ciljev, ki jim sledijo, domnevanih sredstev za doseganje teh ciljev v danih pogojih in vrednotenja situacije teh oseb.«²⁰ Pisec torej na dokaj zapleten in težko razumljiv način razlaga pojem reflektivnega mišljenja, ki se nanaša predvsem na komunikacijski problem med preiskovalcem in osumljencem, toda osnova reševanja konfliktnih situacij ostaja enaka: oceniti nasprotnika, njegovo vrednotenje našega mišljenja in stališča ter analizirati naše mišljenje in izdelati ustrezen pristop k razreševanju nasprotja.

Razreševanje določenih vrst komunikativnih konfliktnih situacij terja poleg logično-taktičnega tudi osebnostno-emocionalni pristop, ki je lahko celo odločilen za odstranitev konflikta. Prav zato ni presenetljivo, da lahko nekateri preiskovalci hitro in učinkovito opravijo razgovor z osebo, medtem ko so pri drugem preiskovalcu obstajale nepremostljive komunikacijske barijere. Problem vzpostavljanja komunikacij nastaja tako pri razgovoru z osumljenim kot tudi s pričami in žrtvami. Tako je npr. dolgo veljalo prepričanje, da je pri razgovoru z žrtvami posilstev potrebno ohraniti neoseben, hladen in objektivni pristop, v zadnjem času pa nekateri pisci ugotavljajo, da je prav takšen nastop napačen, ker onemogoča dober stik in pripravljenost žrtve na sodelovanje, zato predlagajo čustven in osebni pristop.²¹ Osebnostne, emocionalne in vedenjske značilnosti preiskovalca imajo prav pri razgovoru in zaslišanju različnih kategorij občanov še posebno pomembno vlogo. O vlogi emocij in ne le hladnega in treznega razuma piše tudi Z. Roso: »Ni pravilno široko razširjeno mišljenje, da je potrebno izključiti emocije pri ocenjevanju osebnosti drugega človeka. Psiho-

loška raziskovanja so pokazala, da so hladni, objektivni in racionalni opazovalci kot npr. znanstveniki, slabši ocenjevalci drugih oseb kot umetniki, ki uporabljajo tudi svoja čustva. Tisto kar ovira točno oceno druge osebe niso emocije, temveč prav nesposobnost, da se te izkoristijo na pravilen način.«²²

Za vzpostavitev stika je pomemben tudi temperament: tako osumljenega (priče) kot preiskovalca. Temperament človeka je bistvenega pomena za njegovo sposobnost stika z drugimi in sploh za njegovo dejavnost pri razgovoru in zaslišanju, kajti preiskovalcu omogoča določiti način pristopa k udeležencu pogovora, oceniti njegovo pričevanje in si zamišljati njegovo ravnanje v trenutku dejanja.²³ Pri nas še ni bilo obsežnejše študije o vplivu temperamenta preiskovalca na izid razgovora, o interakciji med različnimi oblikami temperamenta, prav tako pa tudi ne sistematične analize dejavnikov, ki so v posameznem primeru privedli do uspeha, do vzpostavitve pravilnega stika z osumljenim ali pričo in pridobitve informacije. Prav gotovo je prav vprašanje vzpostavitve stika (»zlatega mostu«) z osumljencem, pričo ali žrtvijo eno najbolj zapletenih in včasih tudi težko razložljivih vprašanj, ki jim tako teorija kot praksa namenjata dosti premalo pozornosti. Tako se zdi, da je včasih zares od srečnega naključja odvisno, ali bo občan preiskovalcem posredoval informacijo ali ne, saj niso redki primeri, ko je prišlo do takšnega komunikacijskega stika povsem nepričakovano, iznenada. Globlja analiza takšnih primerov bi pokazala, da ne gre za slučajnost, temveč za določene zakonitosti, ki pa jih še premalo poznamo. Eden od pomembnih dejavnikov pri tem je vsekakor temperament preiskovalca, njegove sposobnosti, intuicija, izkušnje in znanje.

Pri sprejemanju in razlagi izjav, ki jih daje zaslišani občan se lahko pojavijo različni stranski in negativni dejavniki, ki ovirajo pravilno dojetje tistega, kar je hotel slednji povedati. Ti dejavniki so lahko zavestni ali podzavestni, namerni ali nenamerni. Izhajajo lahko iz večpomenskosti posameznih izrazov, načina izražanja, navad ali običajev, ki si jih preiskovalec drugače razlaga kot tisti, ki daje izjavo. Pomembna podzavestna ovira je tudi prilagajanje dejstev že izoblikovani hipotezi kriminalista, ki

²⁰ Konrad, Z.: s. 217.

²¹ Nelson, R.: Establishing rapport with victims...

²² Roso, Z.: Opservacija i komunikacija u informativnom razgovoru, s. 396.

²³ Vasiljev, A. N.: Sledstvennaja taktika, s. 90, 91.

tako v nevtralnih izjavah vidi potrditev svoje predpostavke, čeprav objektivno to ni resnično. Trankell o tem lepo pravi: »Ker lahko sprejemamo le omejeno število signalov, ki nas dosežejo (v tem primeru izjava osebe, ki jo zaslišujemo, op. D. M.), bodo vedno ostale določene praznine, ki jih je potrebno izpolniti z ustreznim gradivom, da bo imelo opazovanje smisel za nas. To se običajno doseže z arbitrarno izbranimi detajli, s katerimi kombiniramo avtentične elemente v logično razumljivo verigo dogodkov. Toda, takšna veriga ni nujno skladna z resničnim tekom dogodkov.«²⁴ To pomeni, da iz celotnega pripovedovanja občana kriminalist lahko podzavestno izloča tisto, kar se mu zdi smotno in v skladu s postavljenjo hipotezo, in izpušča relevantne podatke, ki pa nasprotujejo njegovim predpostavkam. Gotovo je zelo pomembno, da se preiskovalci zavedajo takšne možnosti in skušajo svojo objektivnost povečati z zavestno pozornostjo tudi na manj pomembna dejstva ali dejstva, ki niso v skladu z njihovo verzijo dogodka. Podobno je mogoče trditi tudi za vlogo predsodkov in drugih podzavestnih dejavnikov, ki smo jih omenili.

4. Nekatera vprašanja v zvezi s poligrafom

Problematika poligrafa kot sredstva za eliminiranje nedolžnih, iskanje materialnih dokazov ali indicij krivde osumljenega, je bila v domači strokovni literaturi že podrobneje obdelana. Z vidika miselnega dela preiskovalcev in drugih psiholoških vidikov pa bi opozorili le na nekaj posebnosti, ki so bile doslej bolj v ozadju.

Predvsem gre za nevarnost, da bi kriminalisti sledili liniji najmanjšega odpora in se zatekli k uporabi poligrafa (kot k nekakšnemu čudodelnemu sredstvu) vedno in povsod, ne glede na to, ali je to smotno ali ne, ali bi bilo mogoče z drugimi metodami prav tako uspešno zbrati informacije in ali je glede na konkretno situacijo uporaba poligrafa sploh možna. Nekatere preiskovalne situacije namreč izključujejo možnost uspešne uporabe poligrafa, ker so dejstva preprosta ali znana širšemu krogu ljudi, včasih pa je koristneje in smotrneje uporabiti diskretno poizvedovanje kot zatekanje k detektorju laži. Pri posameznih kriminalistih je včasih zaslediti težnjo, da bi zadevo razrešili na najlažji način, ki ga po njihovem mnenju predstavlja prav poli-

graf, zato je potrebno opozoriti na nekaj dejstev, ki so povezana predvsem z vprašanjem kdaj testiranca ni mogoče preiskusiti s poligrafom, čemur je bilo doslej namenjeno manj pozornosti, (proučevalo se je predvsem vprašanje kako in kdaj ga uporabiti).

Sestavljanje ustreznega vprašalnika oziroma testov je zahtevno in dostikrat zapleteno miselno delo, ki terja dobro poznavanje obravnavanega primera (situacije na kraju dejanja, dokazov in dejstev, ki so znane storilcu in javnosti, drugih pomembnih informacij o dejanju) ter določeno mero kreativnosti, saj vsak posamezni primer terja svojstven pristop in sestavljanje vprašanj, glede na konkretne značilnosti. Šablonsko delo ali nedomiselnost so lahko odločilnega pomena za napake pri testiranju, s tem pa tudi za neuspeh preiskovalnega postopka. Prav zato se pridružujemo mnenju tistih kriminalistov, ki opozarjajo na pomen pravilnega izbora osebe za delo s poligrafom, pri čemer so v ospredju zlasti njihove intelektualne in osebnostne značilnosti.

Enako pomembno kot sestavljanje testov za preiskus s poligrafom je tudi njihovo vrednotenje oziroma razlaga. Tudi pri tem opravilu se kažejo kot potrebne lastnosti logično in kreativno mišljenje, kajti upoštevati je treba različne možne razlage za reakcije testirane osebe, ki včasih niso povezane s kaznivim dejanjem in je treba s praviimi vprašanji in poizvedovanjem priti do njihove resnične narave. Tudi pri tej dejavnosti se pojavlja »tipanje v temo«, iskanje možnih razlag in postavljanje hipotez, zato je v ospredju hevristična miselna struktura. Ne gre tudi zapostavljati pomena znanja (za delo s poligrafom), osebnostnih značilnosti poligrafista ter njihovih komunikacijskih sposobnosti, splošne razgledanosti, sposobnosti psihološke ocene testiranca itd. Menimo torej, da je miselna dejavnost pri delu s poligrafom specifična (vsaj v določeni meri) in jo je potrebno pobliže raziskovati.

V praksi se včasih pojavijo primeri relativno jasnih rezultatov testiranja s poligrafom (bodisi v pozitivnem ali negativnem smislu), ki pa so se pokazali kot neresnični, ne zato, ker reakcije osumljenca ne bi bile izražene, pač pa zato, ker so bile napake v napačno zastavljenih testnih vprašanjih ali napačni razlagi reakcij na posamezna vprašanja (osumljenec je reagiral na kritična vprašanja iz povsem drugih razlogov, ne pa zato, ker bi storil očitano kaznivo dejanje). Če lahko rečemo, da je poligraf kot naprava za beleženje psihofizičnih reakcij človeka sama po

²⁴ Trankell, A.: s. 18.

sebi zanesljiv pripomoček za delo organov za notranje zadeve, potem je treba toliko več pozornosti nameniti osebam, ki s to napravo rokujejo. Pomemben je torej »človeški faktor«, s tem pa tudi njegova miselna in psihična sposobnost. V tujini postavljajo dokaj visoke zahteve pri izboru oseb za delo s poligrafom, zato bi morali tako ravnati tudi v domačih razmerah, kjer včasih prihaja tudi do prehitrega menjavanja kadrov, ki delajo s poligrafom, s čimer je prekinjena kontinuiteta dela, prenos znanja in izkušenj, pa tudi nadaljnji razvoj dela na tem področju.

Čeprav ne zavračamo uporabe poligrafa v predkazenskem postopku kot enega od sredstev za ugotavljanje resnice (v njenem gnoseološkem pomenu), ker se nam zdi koristen pripomoček za eliminacijo nedolžnih (hitro, učinkovito in brez nepotrebne stigmatizacije) in iskanje materialnih dokazov (ob poprejšnjem pristanku prizadetega in upoštevanju vseh drugih etičnih načel), vendarle opozarjamo na previdnost pred pretiranim zaupanjem in zanašanjem na to tehnično sredstvo, ter nepravilnim zastavljanjem vprašanj, njihovim vrednotenjem ter uporabljanjem v situacijah, ki za to niso primerne. Hkrati s tem moramo tudi opozoriti na dejstvo, da odklonitev sodelovanja pri testiranju s poligrafom ne pomeni (in ne sme pomeniti) vedno indicira krivde, saj občani lahko odklonijo testiranje iz povsem drugih razlogov, ne pa iz strahu pred odkritjem.

5. Zapisnik o zaslišanju in razgovoru

Zaključni akt vsakega razgovora in zaslišanja je zapisnik o zaslišanju oziroma uradni zaznamek o razgovoru. Tudi pri teh dveh dejanjih je s formalne (procesne) plati več razlik, ki pa z našega zornega kota niso tako bistvene. Bolj se nam zdi pomembna vsebinska plat obeh dejanj.

Uradni zaznamek (zabeležka, zapis) delavca organov za notranje zadeve je prvi pisni akt, v katerem je zabeležena izjava občana. Kriminalist na temelju razgovora sintetizira svoje ugotovitve v pisno obliko in zapiše le tisto, kar se mu zdi pomembno za zadevo. Od vse količine informacij, ki jih je sprejel od občana, izloči večji del in zapiše le bistveno. Pri tem mora skrbno in vestno razmisliti in oceniti vse, kar je povedala priča ali osumljenec, zabeležiti pa le tisto, kar je za zadevo relevantno.

Sprememba ene oblike informacije (ustno povedana dejstva) v drugo (pisni akt) že sama po sebi pomeni spremembo v kakovosti in količini, zato je treba to upoštevati pri vrednotenju zapisnika. Ker je razgovor predvsem hevristično opravilo iskanja informacij in zato tudi vsebinsko navadno bogatejši od zaslišanja, ki se usmeri predvsem v razčiščevanje že zabeleženih vprašanj in izjav, je selekcija informacij in s tem tudi izguba gradiva večja kot pri zaslišanju. Čeprav bi želeli, da bi preiskovalni sodnik aktivneje preiskoval zadevo se v praksi vendarle dogaja, da slednji le preverja in potrjuje tisto, kar je že bilo povedano. Hevristični pomen zapisnika o zaslišanju je zato manjši od zapisnika o razgovoru, vendar je potrebno poudariti, da je za sodišče in za odločanje o zadevi odločilnega pomena zgolj zaslihanje, saj se uradni zaznamki o razgovoru z osumljencem ali privilegiranimi pričami zapečatijo in izločijo iz spisa.

Razlike v vsebini med uradnim zaznamkom in zapisnikom o zaslišanju bi bilo potrebno načrtno raziskovati, saj gre pri tem za dva procesno različna akta, od katerih nastane prvi v predkazenskem postopku in nima dokazne vrednosti, drugi pa v predhodnem postopku in ima procesni pomen. Razlike v izjavah zapisanih v enem in drugem aktu v nekem smislu tudi izražajo razlike v pomenu in funkciji predkazenskega in kazenskega postopka, pa tudi v hevristični (spoznavni, iskalni) in pravni (dokazni) sferi resnice o kaznivem dejanju in storilcu. Tako se predvsem zastavlja vprašanje, ali je izjava, ki jo občan poda organom za notranje zadeve z gnoseološkega vidika popolnejša in bolj točna od tiste, ki jo kasneje poda preiskovalnemu sodniku?

Ali se pojavljajo velike razlike (in v čem) v izjavah, ki so podane enim in drugim organom kazenskega pravosodja in kaj je njihov vzrok? Koliko je razlike mogoče pripisati preteku časa (spominu), prisotnosti odvetnika in njegovim nasvetom, obličnosti in spoštovanju zakona, različni zasliševalni taktiki in drugim podobnim dejavnikom? Vsa ta vprašanja so še kako pomembna za preiskovalni postopek in ugotavljanje resnice v njem, za delo organov za notranje zadeve pa tudi preiskovalnega sodnika, zato bi jim morali nameniti več pozornosti.

Preučiti bi bilo treba tudi razlike v strukturi, vsebini, načinu podajanja in pravni formulaciji zapisnika in uradnega zaznamka, ki izhajajo iz subjekta, ki ta dejanja opravlja. Zapisnik o za-

slišanju in uradni zaznamek o razgovoru z občanom sestavljata namreč strokovno različno usposobljena delavca (preiskovalni sodnik in miličnik oziroma kriminalist), z različnim (kriminalističnim in drugim) znanjem in izobrazbo, kakor tudi pravno podkovanostjo, zato nastajajo določene razlike — ne le v samem vodenju obeh dejanj, marveč tudi pri pisanju zapisnikov. Pri tem so pomembni oblikovanje stavkov, jasnost, preciznost in logičnost izražanja, izbor pravnorelevantnih dejstev, upoštevanje določene obličnosti in podobno.

Kriminalisti in preiskovalni sodniki se včasih premalo zavedajo problematike prehajanja informacij iz ene oblike v drugo in nevarnosti za napačno tolmačenje, zlasti še tedaj, ko posamezne razgovore opravljajo različni delavci. Tedaj je možnost napačne razlage ali napačnega izbora informacij v pisnem aktu še večja, kajti preiskovalec, ki piše zapisnik, izhaja iz svojih informacij, znanja in razumevanja zadeve, tisti pa, ki zapisnik bere in ga razlaga uporablja pri tem svoje sposobnosti in stališča, zato lahko pride do komunikacijskih in informacijskih nesporazumov in zaprek. V dvomljivih primerih bi bilo zato zaželeno, da se takšni zapisniki dopolnijo z morebitno ustno pojasnitvijo in razlago.

Sklep

Podali smo lahko le nekatere vidike problematike opravljanja razgovora in zaslišanja predvsem kot spoznavne in miselne dejavnosti preiskovalcev, ki se pri tem soočajo z različnimi preiskovalnimi situacijami, različnimi nalogami, ki jih je potrebno rešiti, pa tudi različnimi sposobnostmi za njihovo reševanje. Nakazali smo tudi nekatere probleme psihološke in mislene narave, ki vplivajo na kvaliteto in kvantiteto zbranih informacij in opozorili na nevarnosti zmot in napak pri zbiranju podatkov in njihovem beleženju. Prepričani smo, da je za opravljanje razgovora potrebna posebna sposobnost, ki je nimajo v enaki meri vsi preiskovalci, zato se zgodi, da v konkretnem primeru posameznik pride do potrebnih informacij, drugemu pa so

vrata do njih zaprta. Poznavanje gnoseoloških, psiholoških in logičnih načel in zakonitosti opravljanja razgovora (zaslišanja) lahko pomaga preiskovalcem v več smereh, med drugim tudi za:

— presojanje pristopa k zaslišanemu, svoje sposobnosti zasliševati, regulirati in odstranjevati lastne psihične pomanjkljivosti v korist potrebnemu optimalnemu poteku zaslišanja;

— določanje pravih taktičnih načinov zasliševanja in postavljanje na znanstvene osnove;

— pravilno vrednotenje pridobljenih izpovedi, poteka njihovega ustvarjanja in razpoznavanje vzrokov za napake.²⁵

Da bi se povsem odpovedali možnosti zbiranja informacij od občanov (osumljencev, očitvidcev, prič) ni verjetno, saj predstavljajo pomemben dokaz na sodišču, ki mu sodniki in porotniki včasih dajejo celo večji pomen in zanesljivost kot bi bilo potrebno. Treba pa je ubrati takšno pot, ki omogoča na zakonit in etičen način priti do potrebnih podatkov.

Naše osnovno izhodišče je prepričanje, da problemov pri zbiranju personalnih dokazov ter nemoči in stiske, ki jo včasih občutijo preiskovalci, ko ne morejo priti do njih (zlasti pri osumljencu), ni mogoče in ni opravičljivo reševati z uporabo nezakonitih, nasilnih, neetičnih ali drugače problematičnih metod in sredstev, temveč z boljšim delom, večjim znanjem in sposobnostjo to znanje uporabiti v praksi. Širjenje splošnega in posebnega kriminalističnega znanja, pravih miselnega dela preiskovalcev, logičnega sklepanja, sposobnosti za iskanje nasprotij in neskladnosti v izjavah, pa tudi ustvarjalnost in intuicija, emocionalnost in nekatere druge sposobnosti preiskovalcev so tiste možnosti, ki so na razpolago kriminalistom za učinkovito opravljanje tako razgovora kot tudi zaslišanja. Pri tem pa bo potreba storiti še dosti več kot doslej za proučevanje in spoznavanje zakonitosti, ki veljajo pri tem in njihovem vključevanju v proces izobraževanja in strokovnega usposabljanja delavcev organov za notranje zadeve in preiskovalnih sodnikov.

²⁵ Matiašek, J.: K nekaterim problemom zasliševanja in njegove taktike, s. 17.

Uporabljena literatura

1. Geiselman idr.: Enhancement of Eyewitness Memory: An Empirical Evaluation of the Cognitive Interview. *Journal of Police Science and Administration*, 1984, št. 1, s. 74—80.
2. Kobe, P.: O obaveštenjima prikupljenim od građana i njihovom značenju za krivični postupak, *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, 1979, št. 2, s. 3—19.
3. Konrad, Z.: Využiti taktických postupu autoregulace řešení problemových situací na příkladu s praxe. *Československa kriminalistika*, 1985, št. 3, s. 216—224.
4. Matiašek, J.: K nekim problemom zaslišanja in njegove taktike. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 1970, št. 1, s. 16—30.
5. Nelson, R.: Establishing rapport with victims is the key to effective rape investigation. *International Criminal Police Review*, 1983, št. 365, str. 33—38.
6. Ratinov, A. R.: Sudebnaja psihologija dlja sledovatelei. Moskva, 1967, s. 284.
7. Ratinov, A. R.: Teorija refleksivnyh igr v priloženii k sledstvennoj praktike. *Pravovaja kibernetika*, Moskva, 1970, s. 185—212.
8. Roso, Z.: Opservacija i komunikacija u informativnom razgovoru, *Priručnik*, Zagreb, 1984, št. 3, s. 305.
9. Skalar, V.: Nekateri psihološki problemi v postopku poizvedb. *Varnost*, Ljubljana, 1969, št. 11, s. 351—378.
10. Stanković, D.: Procesni položaj okrivljenika u prvostepenom postupku savremenog jugoslovenskog krivičnog postupka. *Doktorska disertacija*. Zagreb 1981.
11. Trankell, A.: *Reliability of Evidence*, Stockholm, Beckmans, 1972, s. 160.
12. Vasiljev, A. N.: *Sledstvennaja taktika*. Moskva, 1976, s. 195.
13. Vasiljević—Grubač: *Komentar zakona o krivičnom postupku*. Beograd, 1982.
14. Vodinelić, V.: *Kriminalistika*. Beograd, 1984, s. 640.

UDC 343.985:343.144

Specificities of Criminalistic thinking in Interview and Interrogation

Maver, Darko, L. L. M., Research Fellow, Institute of Criminology, Ljubljana

Gnoseological, logical and psychological laws, applied to crime investigation in general become manifest also in individual crime investigation acts where they acquire more concrete contents and practical meaning. Crime investigation situations, tasks, and ways of solving them have particular specificities also in suspect and witness interviewing and interrogation.

For successful searching and collecting of the so-called personal evidence which often take place in conflictual crime investigation situations, reflexive thinking is especially important. In addition to logical thinking, emotionally-coloured personal

approach as well as creativeness and intuition are becoming increasingly more important as well. Interview performed by criminal investigator has an emphasized searching (heuristic) meaning while interrogation by the investigating judge mainly implies clarification and confirmation of already collected pieces of information.

Powerlessness and distress which sometimes occur in crime investigators can not be solved by the use of violent, unlawful and unethical methods and means, but more thorough knowledge and effective mental work of investigators.